Materiallar to’plami · Conference Proceedings

“Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlarni ta’minlash: global chaqiriqlar va milliy yechimlar(Fuqarolarning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlari: transmilliy muammolar va ularni hal etish mexanizmlari)”

01 October – 14 November 2026

UDK 37

IQTISODIY, IJTIMOIY VA MADANIY HUQUQLARNI TA’MINLASH: GLOBAL CHAQIRIQLAR VA MILLIY YECHIMLAR

YANGI O‘ZBEKISTONDA IJTIMOIY HUQUQLARNI RO‘YOBGA CHIQARISHDA HUQUQIY TA’LIM VA AXLOQIY TARBIYANI TAKOMILLASHTIRISH MEXANIZMLARI

Zilola Abduxakimovna Ergasheva*

Farg‘ona davlat universiteti Huquqshunoslik fakulteti Umumnazariy huquqiy fanlar kafedrasi o‘qituvchisi

✉ carolinaez1984@gmail.com

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada Yangi O‘zbekistonda ijtimoiy huquqlarni to‘laqonli ro‘yobga chiqarish jarayonida huquqiy ta’lim va axloqiy tarbiyani uyg‘unlashtirishning ijtimoiy-falsafiy masalalari tahlil qilingan. Muallif tomonidan ijtimoiy davlat tamoyillarini amalga oshirishda huquqiy savodxonlik va axloqiy mas’uliyat sinergiyasi, jadid ma’rifatparvarlarining merosi hamda bugungi kundagi mavjud chaqiriqlar yoritib berilgan. Shuningdek, ta’lim tizimini takomillashtirish, raqamli media muhitidan foydalanish va mahalla institutining rolini oshirish bo‘yicha amaliy mexanizmlar taklif etilgan.

Kalit so‘zlar

Ijtimoiy huquqlar, Yangi O‘zbekiston, huquqiy ta’lim, axloqiy tarbiya, ijtimoiy-falsafiy tahlil, ijtimoiy davlat, jadidchilik, mexanizmlar.

Kirish

Bugungi globallashuv va keskin ijtimoiy-transformatsiya jarayonlarida inson huquq va erkinliklarini, xususan, ijtimoiy huquqlarni to‘laqonli ta’minlash hamda ro‘yobga chiqarish har bir demokratik-huquqiy davlatning ustuvor vazifalaridan biridir. BMTning «Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to‘g‘risida»gi xalqaro paktining 13-moddasiga ko‘ra, ta’lim inson shaxsini har tomonlama rivojlantirishga, uning qadr-qimmatini anglashiga hamda inson huquqlari va asosiy erkinliklariga hurmatni kuchaytirishga qaratilmog‘i lozim.

Yangi tahrirdagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida mamlakatimiz «ijtimoiy davlat» deb e’lon qilinishi hamda 50-moddasida har bir shaxsning ta’lim olish huquqi qonuniy kafolatlanishi ijtimoiy huquqlarni amaliyotga joriy etishning yangi bosqichini boshlab berdi. Biroq, fuqarolarning ijtimoiy huquqlarini (ta’lim olish, mehnat huquqlari, ijtimoiy himoya, sog‘liqni saqlash) faqatgina qonuniy me’yorlar orqali to‘liq ro‘yobga chiqarib bo‘lmaydi. Bu jarayonda fuqarolarning huquqiy va axloqiy shuurini, ya’ni huquqiy ta’lim va axloqiy tarbiya integratsiyasini oshirish hal qiluvchi mexanizm hisoblanadi.

Adabiyotlar tahlili

Ijtimoiy huquqlar, huquqiy ta’lim va axloqiy tarbiya masalasi ijtimoiy-falsafiy va huquqiy tadqiqotlarning markazida turadi:

1. Xalqaro va xorijiy tajriba: Xalqaro huquqiy adabiyotlarda (H. Kelsen, L. Fuller, J. Rawls) ijtimoiy adolat va huquqiy davlat konsepsiyasi axloqiy me’yorlar bilan uzviy bog‘liq holda o‘rganiladi. J. Rolsning

adolat nazariyasida ijtimoiy huquqlar jamiyatdagi ma’naviy va tenglik tamoyillarining amaliy namoyon bo‘lishi sifatida talqin etiladi.

2. Jadidchilik va milliy ma’rifatparvarlik nufuzi: O‘zbekistonda huquqiy va axloqiy tarbiya uyg‘unligi ildizlari jadid mutafakkirlari – Mahmudxo‘ja Behbudiy, Abdurauf Fitrat, Abdulla Avloniy va Munavvarqori Abdurashidxonovlar merosiga borib taqaladi. Avloniyning *“Tarbiya biz uchun yo hayot – yo mamat, yo najot – yo halokat”* degan fikri ta’lim va axloqning ijtimoiy tenglik va huquqlarni anglashdagi o‘rnini ko‘rsatadi. Fitrat esa shaxsning ma’naviy ozodligi va axloqiy immunitetini ijtimoiy huquqlarni talab qilish va himoya qilishning asosiy omili deb bilgan.
3. Zamonaviy mahalliy tadqiqotlar: Hozirgi o‘zbek filosof va huquqshunos olimlari Yangi O‘zbekiston sharoitida huquqiy madaniyatni yuksaltirish, ijtimoiy davlat tamoyillarini qaror toptirishda axloqiy tarbiyaning o‘rnini tadqiq qilmoqdalar. Biroq, ko‘pincha huquqiy ta’lim va axloqiy tarbiya ikki alohida soha sifatida ko‘rilmoqda. Ularning sinergik (uyg‘unlashgan) ta’siri va ijtimoiy huquqlarni ro‘yobga chiqarish mexanizmi sifatidagi roli yetarlicha ijtimoiy-falsafiy yaxlitlikda tahlil qilinmagan.

Natija va muhokama

O‘tkazilgan ijtimoiy-falsafiy tahlillar va o‘rganishlar shuni ko‘rsatadiki, Yangi O‘zbekistonda ijtimoiy huquqlarni ro‘yobga chiqarish natijadorligi huquqiy savodxonlik va axloqiy mas’uliyat darajasiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri bog‘liq.

1. Huquqiy ta’lim va axloqiy tarbiya uyg‘unligining ijtimoiy-falsafiy mohiyati

- Sinergiya effekti: Huquqiy ta’lim fuqaroga o‘z ijtimoiy huquqlarini (ta’lim, mehnat, ijtimoiy himoya) bilish va talab qilish imkonini beradi. Axloqiy tarbiya esa ushbu huquqlardan foydalanishda boshqalar huquqini hurmat qilish, ijtimoiy mas’uliyat va adolat tuyg‘usini shakllantiradi.
- Nigilizmga qarshi immunitet: Axloqiy tarbiyadan uzilgan huquqiy ta’lim quruq formalizmga yoki huquqiy nigilizmga olib keladi. Faqat axloqiy va huquqiy shuur kesishgan nuqtagagina fuqaro ijtimoiy davlatning faol sub’ektiga aylanadi.

2. Ijtimoiy huquqlarni ro‘yobga chiqarishda mavjud muammolar va chaqiriqlar

- Ta’lim muassasalarida huquqiy ta’limning asosan nazariy, deklativ xarakterda qolayotgani, uni kundalik axloqiy qadriyatlar (adolat, halollik, mas’uliyat) bilan bog‘lash darajasining pastligi.
- Globallashuv sharoitida yoshlar o‘rtasida ”ommaviy madaniyat” va axborot xurujlari ta’sirida ma’naviy-axloqiy immunitetning susayishi, bu esa o‘z navbatida ijtimoiy huquqlarni suiiste’mol qilish yoki passivlikka olib kelayotgani.

3. Takomillashtirish mexanizmlari

Ijtimoiy huquqlarni ro‘yobga chiqarishda quyidagi 4 ta asosiy mexanizmni joriy etish taklif etiladi:

№	Mexanizm yo‘nalishi	Amaliy mazmuni va vositalari
1	Institutsional-pedagogik mexanizm	Oliy va o‘rta ta’lim tizimida «Huquq va axloq integratsiyasi» modullarini joriy etish. Huquqiy me’yorlarni shunchaki yodlatmay, ularning axloqiy ildizlarini (Jadidlar merosi, milliy va umuminsoniy qadriyatlar) tushuntirish.
2	Raqamli va media mexanizm	Kibermakon va ijtimoiy tarmoqlarda yoshlarning ijtimoiy huquqlarini himoya qiluvchi, axloqiy-huquqiy immunitetini oshiruvchi interaktiv raqamli platformalar hamda media-kontentlar yaratish.
3	Mahalla va fuqarolik jamiyati mexanizmi	Mahallalarda «Axloqiy va huquqiy maslahatxonalar» faoliyatini yo‘lga qo‘yish orqali ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarning huquqiy va ma’naviy qo‘llab-quvvatlanishini ta’minlash.

№	Mexanizm yo‘nalishi	Amaliy mazmuni va vositalari
4	Korrupsiyaga qarshi kurash va adolat mexanizmi	Ijtimoiy huquqlarni (ta’lim olish, tibbiyot, ishga joylashish) ro‘yobga chiqarishda axloqiy halollik hamda «korrupsiyaga nisbatan murosa kirmaslik» ko‘nikmasini huquqiy tarbiyaning o‘zagiga aylantirish.

Xulosa

Yangi O‘zbekistonda ijtimoiy davlat ustunlarini barpo etish va fuqarolarning ijtimoiy huquqlarini to‘laqonli ro‘yobga chiqarish nafaqat qonunchilik bazasini takomillashtirishni, balki har bir fuqaroning ma’naviy-huquqiy dunyo-oqarashini yuksaltirishni talab etadi.

O‘tkazilgan tahlillar natijasida quyidagi amaliy taklif va tavsiyalar ilgari suriladi:

1. Ta’lim va tarbiya integratsiyasi: Uzluksiz ta’lim tizimida huquqiy ta’lim va axloqiy tarbiyani bir-biridan ayro emas, balki yaxlit tizim sifatida o‘qitish metodologiyasini yaratish.
2. Jadidchilik tajribasidan foydalanish: Jadid ma’rifatparvarlarining axloq va huquq uyg‘unligiga oid boy merosini zamonaviy ijtimoiy-huquqiy munosabatlarga adaptatsiya qilish.
3. Ijtimoiy mas’uliyatni oshirish: Fuqarolarda ijtimoiy huquqlarni talab qilish bilan birga, ijtimoiy burch va axloqiy mas’uliyatni teng idrok etish madaniyatini shakllantirish.

Xulosa qilib aytganda, huquqiy ta’lim va axloqiy tarbiyaning uyg‘un takomillashuvi Yangi O‘zbekistonda inson qadrini ulug‘lash va ijtimoiy huquqlarni kafolatlashning eng samarali milliy mexanizmi bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2023.
2. Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt (BMT Bosh Assambleyasining 1966-yil 16-dekabrdagi 2200 A (XXI) rezolyutsiyasi).
3. Mirziyoyev SH.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2021.
4. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: “O‘qituvchi”, 1992.
5. Fitrat A. Oila yoki oila boshqarish tartiblari. – Toshkent: «Ma’naviyat», 1998.
6. Rawls J. A Theory of Justice. – Harvard University Press, 1971.
7. Saidxonov M. Yangi O‘zbekistonda huquqiy madaniyat va ijtimoiy adolat uyg‘unligi // Falsafa va huquq jurnali. – Toshkent, 2023. – № 2. – B. 45-49.